

6. Yula Ö. Toplu oyunları 3 / Özen Yula. – İstanbul: Mitos boyutları, 2007. – 137 s.

7. Yula Ö. Toplu oyunları 4 / Özen Yula. – İstanbul: Mitos boyutları, 2008. – 184 s.

РЕВІЗІЯ КАТЕГОРІЇ САКРАЛЬНОГО У РОМАНІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

Оксана ПУХОНСЬКА

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті досліджено переосмислення категорії сакрального у світовій романістиці ХХ – ХХІ століть. Авторка концентрує увагу на інноваційному трактуванні канонічних сюжетів Євангелія у контексті художньої словесності епохи зламу суспільної свідомості, переосмислення цінностей та деканонізації традиційного світогляду людства. До аналізу залучено літературні твори як українських, так і зарубіжних авторів. Важливим аспектом дослідження є різні модифікації поняття сакрального, що проявляються в романному жанрі означеного періоду.

Ключові слова: sacrum, літературний дискурс, традиція, канон, реінтерпретація, переоцінка цінностей.

В данной статье прослеживается переосмысление категории сакрального в мировой романistikе ХХ – ХХІ столетий. Автор концентрирует внимание на инновационной трактовке канонических сюжетов Евангелия в контексте художественной словесности эпохи преломления общественного сознания, переосмысления ценностей и деканонизации традиционного мировоззрения. Рассматриваются произведения как украинских, так и зарубежных авторов. Важным аспектом исследования является выявление различных модификаций понятия сакрального в романном жанре указанного периода.

Ключевые слова: sacrum, литературный дискурс, традиция, канон, реинтерпретация, переоценка ценностей.

The paper aims at revising the category of the sacred in the 20th-21st cc. novels. The author examines the reinterpretation of the famous Bible motives and images in the new revolutionary vision, which reflected the period of the social and mental crisis of values and the efforts aimed at decanonization of traditional human outlook. The researcher analyses the novels by Ukrainian and foreign authors. The important aspect of the article is also different modification of the sacrum.

Key words: sacrum, literary discourse, tradition, canon, re-interpretation, tradition, canon, reevaluation of values.

Світова романістика ХХ – початку ХХІ століття кардинально змінює проблематичне тло художньої словесності, апробуючи цілком непередбачувані та цілком несумісні із усталеними канонами людського світогляду теми, які абсолютно нівелюють уявлення читача про світ, людину і людину у світі. Очевидно, що така тенденція обумовлена не тільки постмодерними спробами ревізії красного письменства, експериментальними пошуками нових тем, ідей та засобів їхнього втілення, а й зміною ментальності світового соціуму, що пройшов випробування катастрофами ХХ століття, прискореним розвитком інформаційного мейнстріму, руйнацією ідейних та ідеологічних канонів, усталених моральних та суспільних норм. У цьому контексті літературне опрацювання теми сакрального, більше того, його ревізія цілком логічно накладається на вимоги часу, суть яких зводиться до сенсації та спроби розвінчання чи переписування культу.

Об'єктом цієї літературознавчої розвідки є категорія *sacrum* у художній словесності. Основна увага звернена на художні спроби письменників створити іншу візію священних сюжетів, актуалізуючи власне людський, профанний їх вимір. Ідеться про відхід від традиційного канону розуміння священного, що втілене здебільшого у біблійних сюжетах. За основу дослідження взято твори Наталени Королевої “*Quid Est Veritas?*”, Жозе Сарамого “Свангеліє від Ісуса”, Антуанетти Мей (*Antoinette May*) “*Zona Pilata*” (“Дружина Пілата”), Дена Брауна “Код да Вінчі” та Жака Нейринка “Манускрипт гробу Господнього”. Матеріал для дослідження охоплює значний та різноманітний культурний і літературний пласт, заснований на різнонаціональних підходах ревізії релігійної свідомості у різний час досліджуваного періоду. Лейтмотивом, що об'єднує вищезгадані романи, є висвітлення канонічного образу Ісуса Христа та подій і персонажів, пов'язаних із ним у цілковито протилежній до біблійної інтерпретації цієї іпостасі.

Питання категорії *sacrum* у науковому дискурсі свого висвітлення набуло відносно недавно. Як зауважує В. Фёдорова, лише з кінця 1980-х років з'являються численні праці, що стосувалися безпосередньо чи мимобіжно поняття сакрального [10, с. 66]. У контексті художньої літератури ця проблема розглядалася як у працях іноземних дослідників (А. Вайлда, В. Гутовського, С. Зарем'янки, А. Носоля, С. Савіцького Л. Софронів, М. Ясінської-Войтковської), так і українських вчених (В. Антофійчука, І. Бетко, І. Набитовича, А. Нямцу, Я. Поліщука).

М. Еліаде підкреслює, що особливістю сакрального є те, що свідомістю воно виділяється як щось інше, “як абсолютно окреме й цілком відмінне, не схоже ні на людське, ні на космічне” [13, с. 16]. Філософський словник подає тлумачення *sacrum* у як суто релігійної категорії: “Сакральне – термін, що характеризує церковні таїнства, предмети релігійного поклоніння, речі, які відносяться до релігійного культу, все, що, згідно з вченням церкви, наділене Божою благодаттю” [11, с. 562].

Ігор Набитович звертає увагу на передісторію сучасного розуміння поняття, акцентуючи на післякантівській ідеї філософії релігії та релігієзнавчих феноменологічних досліджень, де категорія *sacrum* з'являється майже одночасно як головна категорія для означення об'єкта релігійного культу, яка мала замінити категорію Бога як єдиного Абсолюту. Цим шляхом пішли, зокрема, дослідники *sacrum* у релігієзнавстві на початку ХХ віку: категорію *sacrum* до інтерпретацій явища релігії запровадили представники французької соціологічної школи Г. Губерт, Е. Дюркгайм. Феноменологи релігії Р. Отто, М. Еліаде, Р. Каюа, Ж. ван дер Леу, І. Віденгрєн розширили й поглибили межі функціонування цього терміну. Вони виокремили й сформулювали поняття *sacrum* у, опрацювали власні концепції цієї категорії, які й спричинилися до розповсюдження цього терміну в дослідженнях релігії та увійшли в науковий і культурний обіг [4, с. 9]. За Рудольфом Отто, суть *sacrum* це не “сам Бог, душа, але визначення відношення людини до Бога, душі, те, що живе у кожній релігії як найбільш приховане” [16, с. 35]. Єжи Качеровський розуміє поняття як “природне відчуття божественного елемента” [14, с. 50].

Однак категорію сакрального неможливо розглядати без протилежного до неї поняття профанного із розумінням людського, буденного, грішного. В. Фёдорова акцентує на тому, що профанація розуміється як понятійна частина сакрального, “осквернення святині, збочення того, що заслуговує поваги віруючої людини” [10, с. 70]. Профане часто зіставляється зі світським. За М. Еліаде, *sacrum* завжди розуміється в опозиції до *profanum* але існує безсумнівно за посередністю останнього. Саме тому, ревізія сакрального у досліджуваних романах може сприйматися як профанація, однак варто взяти до уваги особливості часу, в якому десакралізація є спробою природного прагнення осягнення таємниці священного за участю художньої уяви.

У літературознавчій енциклопедії за ред. проф. Ю. Коваліва: “Сакральний – недоторканий, священний, властивий релігійній

моделі світосприйняття, наявний у текстах Рігведи, Св. Письма тощо. Поняття стосується також мистецтва, твори якого набувають глибокого духовного змісту” [3, с. 364]. Таким чином, керуючись цим поняттям у контексті художньої літератури, розумітимемо його як точку дотику до різних сакральних елементів, тісно пов’язаних з релігійною традицією, позицією автора та літературного героя.

Важливим аспектом нашого дослідження є перетрактовування канонічних сюжетів Біблії, а саме Новозавітного періоду. В історичній повісті Наталени Королевої “*Quid est Veritas?*” основний акцент змісту зосереджений навколо життя родини Понтія Пилата. Син Пилата та Клавдії Кай закоханий у палестинську гетеру Маріям із Магдали, “*красу якої знає вся палестинська еліта*” [2, с. 21]. У всіх досліджуваних творах цей образ набуває досить важливого і символічного значення. До прикладу, у “*Zoni Pifata*”, в центрі оповіді також життя Клавдії Прокули та участі її подружжя у долі Ісуса: оскільки героїня є незмінним супутником Раббі Назаретського “*Мірам, очевидно, децю інша. То куртизанка*” [15, с. 319]. Ден Браун відступає від біблійного образу Магдалини, навпаки шукає пояснень стереотипній візії, і знаходить: “*Магдалина не була повією, таке негоже уявлення про неї склалося внаслідок брудної кампанії, яку влаштувала Церква <...> щоб не відкрилася небезпечна таємниця – її роль як Святого Грааля*” [1, с. 262]. Така літературна фікція спровокувала різку критику роману з боку духовенства, однак, ми розцінюємо текст саме як сферу художньої реінтерпретації сакрального, де “Код да Вінчі” посідає чільне місце. У цьому випадку покликаємось на твердження Цветана Тодорова, за яким, при прочитанні художнього тексту не варто задаватися питанням його співвіднесення із дійсністю, “питання істинності не поставатиме, тому що він сприймається як *літературний*” [9, с. 9]. Одним же зі структурних визначень літератури вчений наводить вимисел. У вищезгаданій повісті Королевої образ Магдалини також невід’ємно пов’язаний із легендою про Святий Грааль (чашу, із якої, наче б то, Ісус причащався під час останньої перед розп’яттям тайної вечері, а попередньо ця чаша була подарована Христу перським священиком при народженні). Однак Маріям у “*Quid est Veritas?*” є хранителькою Грааля, що переданий їй був Йосифом Ариматейським: “*...незвичайні путі того, хто йде з келихом цим. Хто діткнеться його, той радість попереднього життя тільки діткнеться <...> Магдалина підвелася. Голос її звучав ясно й певно: – Так доручи мені цей келих! Я готова!.. Я понесу його*” [2, с. 122].

У “Євангеліє від Ісуса” Жозе Сарамага Марія Магдалина стає чи не ключовою постаттю роману, а також самого життя Ісуса Назаретського. Це також багата куртизанка, дому якої цураються пристойні люди. У цьому випадку автор іде за біблійним сприйняттям потрактування образу Магдалини (згадаймо хоча би той факт про те як зреагували присутні, коли Марія мила ноги Ісусу сльозами і витирала своїм волоссям). Однак біблійне прощення Ісусом несправедного життя повії реінтерпретується як прийняття її для себе на правах жінки. Так, Сарамага пише про те, що відколи у житті Магдалини появився Ісус, нікого іншого крім нього вона не знала.

Опора на біблійну етимологію є, на перший погляд, опорою внутрішньокультурною, проте християнство може розглядатися також як аспект транснаціональної культури. За Н. Фраєм, тексти Біблії доповнюють літературний досвід [12, с. 10]. “Небо релігій” (апокаліптичний світ) представляє категорії реальності у формі людського бажання, висловлені формами, яких воно набуває “під рукою людської цивілізації”. У літературі вчений бачить Біблію як “граматику апокаліптичної образності”. На думку дослідника, релігійні та поетичні ідентифікації однакові і відрізняються тільки своїми намірами: перші є екзистенційними, другі – метафоричними [12, с. 151].

У такому ключі спробуємо з’ясувати проблему так званого “олюднення” сакрального. Як уже згадувалось вище, основна увага прикута до образу Ісуса та трансформацій цього образу у досліджуваних творах. Наталена Королева у потрактуванні біблійних подій іде власним шляхом. На думку літературознавця Я. Поліщука, “вона головно засвітлює те, що можна назвати земним, культурно-цивілізаційним тлом життя Ісуса Христа”, якого вона зображує не безпосередньо, а через сприйняття іншими героями. За вченим, “навіть чудесні перетворення, вчинені Ісусом з Назарету, як-от: зцілення хворих чи приборкання бурі на морі – передаються так, як вони вписались у свідомість тогочасних людей”. Письменницю цікавить у євангельській темі не сакральне, а людське, звичайне [2, с. 313].

Найбільшою мірою зацентовано на житті цього персонажа у “Євангелії від Ісуса” Жозе Сарамага. Автор зображує свого персонажа безперечно як богообраного, слідуючи хронології та основним аспектам євангелічного життєпису Христа, однак свої акценти робить на його земному бутті, показує світ Ісуса – як типово людський із притаманним йому побутом та реаліями. Ісус народжується у родині простого теслі Йосифа (хоча

безперечно після сповіщення про зачаття Марії Ангелом), вчиться батьковому ремеслу, мандрує, закохується... і врешті сповняє свою місію – розп’яття. Навіть перша зустріч із Богом у пустині для Ісуса – явище буденне, через що рідні його вважають божевільним. Резонансним у структурі сюжету є лінія життя Ісуса із Марією Магдалиною, з якою він створює сім’ю, народжує дітей. Таке дописування священного канону є нічим іншим як літературною фікцією, виявом творчої уяви автора, яка не має і не може мати обмежень. Відтак це і своєрідна данина читачьому запиту, бо, як вважає С. Сиротін, “нікому не потрібна душа простого монаха, коли можна розповісти про живого Ісуса, який любить і страждає. Безсумнівно приваблює чимало сама можливість сусідства із тим, що для багатьох священне” [8].

У цьому ж ключі із твором Сарамаго комунікує “Код да Вінчі”. Де герої дошукуються таємниць нащадків Ісуса та Марії Магдалини. Людську сутність Христа Ден Браун розкриває саме через стосунки із жінкою. Реінтерпретація сакрального в основному відбувається через залучення неканонічних текстів Євангелій, зокрема “Євангелія від Пилипа”, за яким “*А супутниця Спасителя – Марія Магдалина. Христос любив її більше ніж усіх апостолів, і часто цілував в уста*” [1, с. 264]. Окрім того, саме цей персонаж означений автором як Святий Грааль, що продовжив божественний рід.

Авторка “*Zony Piłata*” у своїй художній інтерпретації іде ще далі. Її героїня Клавдія Прокула бачить віщий сон, який розповідає подрузі Міріам: “*Думаєш, що не маєш чого вертатись в Гілілею. Але помиляєшся <...> Там знайдеш своє найбільше кохання, чоловіка, не подібного до всіх інших. Чекає на тебе велика радість. Бачу корону <...> Чи той чоловік король? Але чому корона тернова?*” [15, с. 325]. Пізніше Клавдія потрапляє на весілля Міріам та Ісуса, де зустрічає незадоволену його матір, котра вважає, що то велика помилка, бо її син заслуговує на кращу жінку, аніж Магдалина, оскільки Ісус є помазанцем, бо “*з боку батька походить від короля Давида*” [15, с. 384]. Міріам, за версією Антуанетти Мей, є незмінною супутницею Ісуса аж до розп’яття. Через Клавдію намагається навіть відвернути цей присуд, але у версії жертвовної смерті Христа одностайні всі автори досліджуваних творів.

Дещо іншу інтерпретацію людської сутності Ісуса подає Жак Нейринк у “Манускрипті гробу Господнього”. Фізик, лауреат нобелівської премії Тео де Фюллі починає роботу над визначенням датування Туринської

плащаниці. Проте його відкриття завадять значно далі, ніж міг собі уявити вчений, вони ставлять під сумнів засади християнства, зокрема провокують до перепрочитання євангельських доктрин. *“В марковому тексті згадуються Ісусові брати і сестри. Матвій наводить їхні наймення <...> Якова, Йосипа, Семена та Юду <...> Моя віра стає певнішою і зміцнюється, коли я знаю, що в Ісуса були брати і сестри, як і в усіх людей, це робить його ближчим, людянішим, не таким абстрактним”* [5, с. 255]. Цю ж тему порушує і Сарамаго. У його романі: *“з яким відчуттям професійної гордості передавав наш тесля секрети майстерності синам своїм в міру того, як вросли вони, – спочатку Ісусові, потім Якову, потім Йосифові, потім Юді, прилучаючи їх до тайнств діла свого, посвячуючи в його тонкості і хитрощі...”* [7].

Вчені звертають увагу на те, що є кілька основних функцій біблійного, відтак сакрального символу для літератури. По-перше, світ Біблії символізує для новочасного автора усталені, традиційні критерії найзагальнішого, філософського порядку. Вони можуть слугувати своєрідним опертям у пошуку сутнісного, у втіленні найзагальніших засад буття й свідомості людини. По-друге, йдеться про засади віри, про пошуки в цій царині – на противагу суспільному та особистісно-духовному самоствердженню. По-третє, залучення біблійної символіки означає входження у вимір *“наскрізного”* часу замість тривіального, профанного часу щоденного буття. По-четверте, Біблія уособлює тисячолітню традицію, зокрема й літературну. Використання її символіки прилучає письменника до культурного середовища, що виросло із двох глобального значення традицій – християнської та античної [6, с. 2]. Досліджуваний аспект засвідчує дещо відмінну сутність по відношенню до сакрального коду. Адже ми переконуємось, що художній твір може створити абсолютно відмінний від канонічного простір, у якому сакральне стає земним, людським, здатним до трактування і пояснення, хай навіть і не цілком логічного.

Отже, можемо говорити про те, що реінтерпретація сасгит у художніх творах через його метафоризацію є нічим іншим, як прагненням наблизити трансцендентне до людського, дати пояснення тому, що пояснення немає, осучаснити історію і зробити її не так героїчною, як земною, простою. У підсумку зауважимо, що категорія сакрального для світової романістики ХХ–ХХІ століть стає визначальним чинником, що засвідчує спробу радикальної зміни свідомості суспільства у прагненні відкрити завісу

таємничості, що криється передусім у сфері трансцендентного. Варто зауважити, що джерело такої цікавості сягає екзистенціалістських візій світу, де екзистенція (існування) передує (сутності). Таким чином невидима сутність сакрального претендує на пошук доказів його існування. Мистецтво, а передусім література, бере на себе функцію першовідкривача, роблячи цілком логічні експерименти оприявлення сутності божественного. Це, власне, і засвідчують досліджувані романи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браун Ден. Код да Вінчі: Пер. з англ. Анжели Кам'янець / Ден Браун. – Харків : Книжковий Клуб, 2007. – 480 с.
2. Королева Наталена. Quid est veritas? (Що є істина?) / Наталена Королева. – Рівне : Рівненське міське об'єднання товариства “Просвіта” ім. Тараса Шевченка, 2007. – 33 6 с.
3. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Автор-укладач Ю.І. Ковалів. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 608с.
4. Набитович І. Категорія *sacrum* художній прозі ХХ-ХХІ століть / Ігор Набитович: Автореф. дис. ... доктора. філол. наук: 10.01.06 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2009. – 40 с.
5. Нейринк Ж. Манускрипт гробу Господнього: роман / Жак Нейринк; пер. з фр. Л. Кононовича. – Харків : Фоліо, 2011. – 410 с.
6. Поліщук Я.О. Символи і метаморфози. Своєрідність християнської символіки в модерній українській поезії перших десятиліть ХХ століття / Я. О. Поліщук // Дивослово.– 1997.– № 12.– С. 2–5.
7. Сарамого Ж. Євангелие от Иисуса [Електронний ресурс] / Жозе Сарамого. – Режим доступу : <http://lib.aldebaran.ru>
8. Сиротин С. Евангелие от Иисуса: Сарамого в стане еретиков / Сергей Сиротин [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
9. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / Цветан Тодоров. – К.: Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2006. – 162 с.
10. Фёдорова В. И. Сакральное и его понятийно-терминологический статус / В. И. Фёдорова // Гуманитарный вектор. – М., 2011. – № 2(26). – С. 66-70
11. Філософський енциклопедичний словник [Текст] / НАН України; Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди ; голова редкол. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
12. Фрай Н. Великий код: Біблія і література / Нортроп Фрай / З англ. перекл. І. Старовойт. – Львів : Літопис, 2010. – 362 с.

13. Элиаде М. Священное и мирское / Мирча Элиаде [пер. с фр. Н.К. Грабовского]. – М. : Изд-во МГУ, 1994. –144 с.
14. Kaczorowski J. Literatura jako mistyka / J. Kaczorowski // Ibid. – S. 50.
15. May Antoinette. Żona Piłata / Antoinette May [przełożona z ang. M. Jabłońska-Majchrzak]. – Poznań : Dom Wydawniczy Rebis, 2008. – 448 s.
16. Otto R. Świątość / R. Otto. – Warszawa, 1968. – S. 35
17. Sawicki S. Sacrum w literaturze / S. Sawicki // Poetyka. Sacrum Interpretacja. – Warszawa, 1981. – S. 172–192.

ГІБРИДНІСТЬ ДРАМАТИЧНОЇ ФОРМИ ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЖАЛОБИ У ЦИКЛІ “КОРОТКИХ ДРАМ” Ф. МІНЬЯНА

Ганна РАБОТЯГА

Київський національний лінгвістичний університет

У середині 90-х років у поетиці творів Ф. Міньяна відбувається перехід від максималізму до мінімалізму. Збірки “Короткі драми (1)” (1995 р.) і “Короткі драми (2)” (1996 р.) – це два твори присвячені темі смерті і жалоби, які з’явилися в результат роботи над малою драматичною формою. У статі досліджується те, яким чином, балансує між голосами мертвих і живих, залучаючи до структури збірок вставні драми і переходи від авторських ремарок до реплік персонажів, драматург перетворює театр на місце переживання травматичного досвіду доби, на місце, де звучать жалобні плачі чи хвалебні гімни присвячені сучасній людині.

Ключові слова: мінімалізм, мала драматична форма, гібридність, жалоба.

В середине 90-х годов в творчестве Ф. Миньяна происходит переход от максимализма к минимализму. Сборники “Короткие драмы (1)” (1995 г.) и “Короткие драмы (2)” (1996 г.) – это два произведения посвященные теме смерти и траура, которые появились в результате работы над малой драматической формой. В статье исследуется то, каким образом, балансируя между голосами мертвых и живых, включая в структуру сборников отдельные драмы, используя переходы от авторских ремарок к репликам персонажей, драматург превращает театр в пространство переживания травматического опыта века, в пространство, где звучат траурные песни или хвалебные гимны, посвященные современному человеку.

Ключевые слова: минимализм, малая драматическая форма, гибридность, траур.

In the mid-1990s, F.Miniana moved from maximalism to minimalism. His collections “Drames Brefs (1)” (1995) and “Drames brefs (2)” (1996) were created as the result